

KÖZELMÚLT

POLITIKATÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

Tartalomjegyzék

Antal Judit

Marokkó a nagyhatalmi érdekek kereszttüzében a 19–20. század fordulóján osztrák–magyar diplomáciai jelentések tükrében	3
---	---

Kalmár Zoltán

Andrássy Gyula politikai emlékezete	25
---	----

Czetz Balázs – Szűts István Gergely

Villani: egy elfeledett diplomata testvérpár	35
--	----

Bene Krisztián

A francia Ellenállás szerepe a második világháborúban	46
---	----

Somogyvári Lajos

Közvélemény és (oktatás)politikai döntéshozatal a szocialista Magyar- országon: egy társadalmi vita tanulságai 1960 őszéről	60
--	----

Polyák Petra

A keletnémet egyetemi ellenállás kutatása és emlékezete Németországban ..	74
---	----

Navracsics Tibor

Párizstól Lisszabonig: az Európai Bizottság első ötven éve	87
--	----

KÖZELMÚLT

POLITIKATÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

Megjelenés ideje: évente 2 alkalom

Főszerkesztők:

Ferwagner Péter Ákos (Ph.D.), Kalmár Zoltán (Ph.D., Dr. habil.)

Szerkesztőbizottság tagjai:

Bene Krisztián (Ph.D., Dr. habil.), J. Nagy László (DSc.),

Navracsics Tibor (Ph.D.), Szűts István Gergely (Ph.D.)

Technikai szerkesztő:

Annus Gábor

Kiadó:

Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar

A szerkesztőség címe:

8200 Veszprém, Egyetem u. 10.

E-mail címe:

kalmar.zoltan@mftk.uni-pannon.hu

Terjesztési forma: online

Honlap:

www.kozelmult.hu

ISSN 2631-0732

Villani: egy elfeledett diplomata testvérpár¹

A VILLANI CSALÁD

A család az olaszországi Perugiából származott, majd egyik ága a 17. században Csehországba került. 1848-ban Ludvig Ignaz Villani hadnagy feleségül vette a Felsőpulyáról származó Madarász Máriát és a családból elsőként Magyarországon telepedett le. Még ebben az évben csatlakozott a magyar forradalom hadseregéhez és nevét immár Lajosként használta tovább. A család később Győrben telepedett le, itt született meg 1859-ben Frigyes és Lajos édesapja, Villani József.

VILLANI FRIGYES

Báró Villani Frigyes Arnold követ, meghatalmazott miniszter életéről, munkásságáról csak a hivatalos dokumentumokból és a korabeli sajtóból tudunk tájékozódni. Visszaemlékezés, napló, vagy bármely egyéb családi dokumentum, például levelezés, pillanatnyilag nem áll rendelkezésünkre. A hivatali előmeneteléről beszámoló dokumentumok alapján lelkiismeretes, a diplomáciai szolgálatot komolyan vevő, arra fiatal korától tudatosan készülő ember képe bontakozik ki előttünk, aki nyugdíjazásáig erejéhez mérten szolgálta az ország ügyét, majd 1941-ben utolsó diplomáciai állomáshelyéről, Olaszországból vonult nyugállományba. Megkockáztatjuk, hogy szerencsés időpontban tudott visszavonulni a diplomáciai szolgálatból, a háború forgataga, a nyilas hatalomátvétel már nem állította őt nehéz helyzetek elé. Sajnos azáltal, hogy az aktív szolgálattól visszavonult, a róla készült hivatalos feljegyzések sora megszakadt, magán és családi információk pedig nem állnak rendelkezésre, így a háború alatti és utáni tevékenységéről még kevesebb információval rendelkezünk.

Villani Frigyes 1882. február 1-jén Bécsben született. Édesapját de castello pillonico báró Villani Józsefet, a császári és királyi 14. huszárezred tartalékos huszárszázadosát, a magyar állami lovasrendőrség felügyelőjét korán, 13 éves korában elvesztette. Édesapja igen fiatal, mindössze 36 éves volt, amikor hosszantartó betegség után elhunyt.² Édesanyja, tuzingeni Tichtl Jozefin hitvese halálát követően nem ment újra férjhez és elhunytáig (1934) a család VIII. kerületi, József körút 42-es számú házában élt.

Villani Frigyes korai éveiről, tanulmányairól viszonylag kevés információval rendelkezünk, feltehetően gyermekkor, iskolái a szülői házhoz és Budapesthez köthetők, de az biztos, hogy 1900 júliusában már Bécsben érettségizett le a császári és királyi Mária Terézia Akadé-

¹ A tanulmány elkészültéért köszönettel tartozunk a Magyar Külgazdasági és Külügyminisztériumnak, a Magyar Nemzeti Levéltárnak, valamint Breuer Klárának, Magyarország liszaboni nagykövetének, akik lehetővé tették, hogy 2018 júniusában kutatást végezhesünk Portugáliában.

² Országos Széchényi Könyvtár, Plakát- és kisnyomtatványtár, Gyászjelentések, Villani József gyászjelentése. <https://dspace.oszk.hu/handle/123456789/603188>, letöltés: 2018. szeptember 6.

mián (Theresianum, Collegium Theresianum, Theresianische Akademie). Az itteni beiskolázása is bizonyítja, hogy tudatosan készült a hivatalnoki karrierre, még ha nem is feltétlenül diplomáciai vonalon, hiszen az intézmény célja a Monarchia főtisztviselői utánpótlásának nevelése volt. Az érettségit követően is Bécsben maradt és két évvel később itt tette le első államvizsgáját a Bécsi Egyetemen.³ Az államtudományi doktori oklevelének megszerzésére már Magyarországon került sor, Budapesten 1904-ben a Királyi Magyar Tudományegyetemen.⁴ Ezzel tanulmányait befejezte és képesítést szerzett arra, hogy a Monarchia területén szinte bármely hivatalnoki állást elfoglalhasson. Személyi lapja szerint tökéletesen beszélt anyanyelvét, a magyart, emellett németül, franciául és olaszul is kiválóan kommunikált mind írásban, mind szóban. Mindemellett jól beszélt angolul is.

Diplomáciai karrierjét mint „fizetéstelen” miniszteri segédfogalmazó kezdte a fiumei királyi kormányzóságban 1904 májusában, az első hivatali esküjét 1904 júliusában tette le. Fizetett állami alkalmazottá miniszteri segédfogalmazóként 1906 októberében nevezték ki. Karrierje szépen ívelt felfelé: 1909-től miniszteri fogalmazó, 1912-től miniszteri segédtitkár volt. Állomáshelyén, Fiumében közéleti és gazdasági szerepet is vállalt, például a Fiumei Kereskedelmi Részvénytársaság felügyelőbizottsági tagjaként. A társaság célja a kávébehozatal meghonosítása volt Fiumén át, emellett kávéhántolás, mosás és más gyarmatárúk kereskedelmét célozták meg.⁵ A Fiumei Nővédő Egyesület titkáráként aktívan fellépett a nőkereskedelem ellen. Az egyesület 1911-ben alakult, miután kivált a Magyar Egyesület a Leánykereskedelem Ellenből. Céljuk a Fiumén keresztül zajló leánykereskedelem elleni aktív és hatékony fellépés volt, ennek érdekében kikötői missziót létesítettek és figyelték az utasforgalmat, gyanús esetekben pedig hatósági segítséggel léptek fel. A leánykereskedők keze közül a két szervezet 1911-ben mintegy 400 nőt szabadított ki, 470-et helyezett el menedékházban és 375 főnek talált jellemzően cselédállást.⁶

A világháború idején katonai szolgálatát egyéves önkéntesként kezdte meg előbb a cs. és kir. 16. huszárezredben, ezt követően a cs. és kir. 6. vartüzérezredben, kezdetben hadi önkéntesként majd 1916. február 1-jétől tartalékos hadnagyként szolgált. Hadiszolgálatot 1915 márciusa és 1916 januárja között teljesített. Miniszteri titkárrá 1915 májusától nevezték ki. Polgári biztосként a császári és királyi hadsereg főparancsnokságnál szolgált 1916 januártól egészen 1918. május 16-ig. A háborús helytállásáért 1916. november 12-én a Ferenc József-rend lovagja címmel, majd a 2. osztályú ezüst vitézségi érmmel (ún. kisezüsttel), 1917 végén a Károly Csapatkeresztrel, egy évvel később a Bronz Katonai Érdemérem katonai érdemkereszt szalagján kitüntetéssel (Signum Laudis) tüntették ki. Emellett megkapta a Polgári Hadi Érdemkereszt II. osztálya kitüntetését is 1918 augusztusában a közigazgatásban, katonai igazgatásban végzett kimagasló munkája elismeréseként.⁷

Miniszteri titkári minőségében a fiumei kormányzóság vallás- és közoktatásügyi osztályának élére nevezték ki 1918 májusában. Ugyanebben az évben a miniszter a fiumei magyar

³ Villani Frigyes nem szerepel a bécsi diákok nevét közlő kiadványban, tekintve, hogy Bécsben született, míg öccse megtalálható abban. Pátyi Gábor: *Magyarországi diákok a bécsi egyetemeken és főiskolákon. 1890–1918*. ELTE, Budapest, 2004.

⁴ Doktori szigorlati jegyzőkönyvek sorozata. 10. 1904. április 30.

⁵ *Magyar Compass*, 1912. 40/2. 612.

⁶ *Pesti Hírlap*, 1912. február 10. 7.

⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Külügyminisztérium, Elnöki osztály (MNL OL K) 59. 7. 1919–1944. V. 1410.

királyi kiviteli akadémia tanügyi tanácsába delegálta. A grémium feladata volt az iskola tanügyi feladatainak irányítása és ellenőrzése. Elvileg a kinevezés három évre szólt volna,⁸ de a történelem közbeszólt, 1919 januártól már a külügyminisztérium állományában találjuk miniszteri osztálytanácsosként.

A „központi szolgálat” után fontos és a korszakban igen frekvenciát kapott, ahol a már megszerzett diplomáciai jártasságát kamatoztathatta. A Soproni Szövetséges közí Bizottságban és a Határmegállapító Bizottságban képviselte hazánkat. Már 1920 márciusában tagja volt annak a „misszióknak”, amely a nyugat-magyarországi határhelyzetet vizsgálta. Az osztrák tagokkal kiegészült misszió Sopronba érkezve azt tapasztalta, hogy a város nemzetiségű zászolókkal és gyászlobogóval van fellobogózva, az osztrákokat pedig mintegy 5000 fős tüntető tömeg fogadta, akik őket almával megdobálták és kifütyülték. A felbőszült soproniakat végül lovas rendőröknek sikerült csak visszasoportni, majd a tömeget feloszlatták. Másnap a polgármester a sajtó útján szólította fel a lakosságot, hogy tekintsék az osztrákokat Magyarország vendégeinek és ehhez mértén bánjanak velük. Villani Frigyes a kormány nevében sajnálkozását fejezte ki a történetek miatt.⁹

Villani mint a kormány képviselője a soproni szavazás előestéjén a sajtónak nyilatkozott és ismertette a helyzetet, valamint elég optimistán beszélt – tegyük hozzá nem alaptalanul – a szavazás várható eredményéről.¹⁰

A Határmegállapító Bizottságban 1923. január végéig dolgozott, közben első osztályú követségi tanácsosi címmel felruházott másodosztályú követségi tanácsossá léptették elő 1922 februárjában.¹¹ A magyar kormányt a határkiigazítási tárgyalások során Villani Frigyes képviselte, ezen működése gyakorlatilag 1922. december 20-án ért véget, ekkor tartotta utolsó ülését a bizottság, hivatalosan azonban 1923. december 31-ig állt fent a tagsága. A nyolc nyugat-magyarországi község 1923. január 10-i átvételével a bizottság munkájának gyümölcse beérett, az ünnepélyes átvételen Villani báró vette át a településeket és adta át a Vas megyei alispánnak.¹² Nyilatkozataiban a báró minden esetben visszafogottságról, ám határozottságról tett tanúbizonyságot, munkája során propaganda- vagy olcsó hecckampány fogásokkal nem élt. Az eredményeket, például a soproni népszavazását, melynek előkészítésén munkálkodott, nem a bizottság érdemeinek tartotta, hanem a lakosság hazafias érzetű hozzáállásának tudta be.¹³

Bizonyára nem függetlenül a nyugati határszélen végzett eredményes munkájától 1923 januárjában első osztályú követségi tanácsosi kinevezést nyert, valamint rendkívüli követi és meghatalmazott miniszteri kinevezést kapott, ezzel egyidejűleg az üresen lévő prágai követi posztot is elfoglalhatta.¹⁴ Február 15-én nyújtotta át Masaryknak a megbízólevelét, az akuszon jelen volt Beneš külügyminiszter is.¹⁵

Villani báró követként is folytatta a társadalmi szerepvállalást, a Nemzeti Casinó Széchenyi alapjába 1924-ben 200 000 koronát fizetett be. Az alap célja a Széchenyi szellemében

⁸ Hivatalos Közlöny, 1918. 23. 549.

⁹ Magyarország, 1920. március 7. 11.

¹⁰ Pesti Napló, 1921. december 14. 4.

¹¹ Budapesti Közlöny, 1922. március 14. 1.

¹² Az Est, 1923. január 11. 8.

¹³ Az Újság, 1922. január 3. 4.

¹⁴ Magyar Közlöny, 1923. január 25. 1.

¹⁵ Pesti Hírlap, 1923. február 16. 3.

működő egyesületek, intézmények támogatása volt. A felajánlás nagyságát igazán akkor értjük meg, ha tudjuk, hogy Villanyi Frigyes követi fizetése 1923-ban havi 10 000 korona volt, ehhez járult még 2500 korona lakhatási támogatás és 4800 korona háborús segély.

A prágai követi posztról 1925. május 1-jével hívták vissza, de nem sokáig maradt otthon, hiszen május 14-én kelt az a megbízólevele, amely alapján bukaresti követnek nevezték ki. Prágai működését megköszönendő kormányzói elismerésben részesült. Megbízólevelét június 23-án Színájában, a román király nyári tartózkodási helyén ünnepélyes keretek között adta át a király, a trónörökös és az igazságügy-miniszter jelenlétében.¹⁶

A romániai tevékenységéről, életkörülményeiről a *Pesti Hírlap* egyik 1927-es száma számolt be röviden, ám annál szemléletesebben. A követség a régi osztrák–magyar követség palotaépületének egyik szárnyában működött, itt volt a követ lakása is. Az újságíró röviden ismertette Villani báró életútját hangsúlyozva, hogy a prágai távozását sokan sajnálták, lévén jól és tapintatosan intézte az ügyeket, ezzel a csehszlovákiai magyarok érdekeit az adott körülmények között védte.

Bukaresti tevékenységét szintén az óvatos, kompromisszumkész szolgálat jellemezte, bár közel sem volt könnyű dolga. Az elcsatolt részek birtokosainak érdekvédelme, a távozott hivatalnokok hátramaradt vagyontárgyainak védelme emésztette fel a követ munkaidejének nagyrészét. Emellett természetesen a jogsegélyek, a kereskedelmi kapcsolatok ápolása és a ki-, beutazók úti okmányainak ügyintézése is komoly feladatokat rótt rá. Élénken érdeklődött a gazdasági kérdések iránt, igyekezett előmozdítani a két ország közti kereskedelmi szerződés ügyét, helyesen felismerve, hogy a gazdasági kapcsolatok megléte, élénkítése mindkét ország eleme érdeke.

A sajtócikk a követ lakását, munkaszobáját is leírja, amelyben a korhangulatnak és elvárásnak megfelelően magyaros gobelin, herendi porcelán, Bethlen István, valamint Tisza István fényképe is feltűnik. A falon a politikusok mellett magyar festők festményei, többek között Csók István képe is lógott.¹⁷

A bukaresti követi posztról való visszahívása 1928 októberében kelt, új megbízatására megint nem kellett sokat várni, november elejétől már a párizsi követséget vezette követi minőségben. A román követi munkássága elismeréseként miniszteri elismerésben és köszönetben részesült, a román állam pedig a Román Koronarend nagykeresztjével tüntette ki és köszönte meg munkáját.¹⁸

Párizsban ünnepélyes körülmények között 1928. december 21-én adta át megbízólevelét a köztársasági elnöknek az Élysée-palotában. Villani Frigyes tapasztalatának, személyiségének köszönhetően hamar beilleszkedett a francia kulturális és társadalmi életbe. Rendszeresen részt vett a magyar intézet rendezvényein, kiállításokat nyitott meg, magyar előadásokat, színházi darabokat tekintett meg. Munkájáról, kultúrmissziójáról nem véletlenül számolt be rendszeresen a *Színházi Élet* című magazin is.¹⁹

Az évek során, 1931-ben és rá egy esztendőre is fel-, felröppent a hír, hogy a bárót esetleg a nyugdíjazás miatt megürülő bécsi követi posztra nevezik ki, de erre végül nem került sor.²⁰ Ugyanakkor munkáját 1932-ben ismét kitüntetéssel ismerték el, ekkor az I. osztályú Magyar

¹⁶ *Budapesti Hírlap*, 1925. július 4. 3.

¹⁷ *Pesti Hírlap*, 1927. május 29. 38.

¹⁸ MNL OL K 59. 7. 1919–1944. V. 1410.

¹⁹ *Színházi Élet*, 1930. 29. 4.

²⁰ *Pesti Napló*, 1932. november 18. 8.

Érdemkeresztet kapta meg, két évvel később pedig a francia állam is elismerte érdemeit és a köztársasági elnök a Francia Becsületrend nagy tisztikeresztjét tűzte a mellére. A francia kitüntetésre munkássága elismerése mellett távozása alkalmával került sor. Hat évvel kinevezését követően a külügy újabb állomáshelyre vezényelte, de nem az évekkel korábban pletykaszinten emlegetett Bécsbe, hanem Rómában vette át a képviselőlet vezetését 1934. március 1-jétől mint quirinali követ, ezzel egyidejűleg az albániai követi teendőket is ellátta. Kinevezését követő két hónappal elhunyt a báró édesanyja, aki megözvegyülését követően idejét a családjának és különböző jótékonyági egyesületeknek szentelte.²¹

Tiranában a megbízólevelének átadására csak 1935-ben került sor, májusban Zogu albán királyt kereste fel és neki adta át megbízólevelét.²²

A római kinevezés egyértelműen karrierjének csúcsát jelentette, a formálódó szövetségi rendszerben Olaszország szerepe hazánk számára is határozottan felértékelődött, így a követi poszt is bizalmi és fontos beosztásnak számított. Nem véletlen, hogy egy nagy tapasztalattal bíró, ugyanakkor mérsékelt, a diplomácia világában jól tájékozódó személyre esett a választás. A diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatok élénkülése az évek folyamán egyre több felelősséggel ruházta fel a követet. Az élénk kapcsolatok a legfelsőbb szinten is realizálódtak és ezen eseményekben Villani báró és felesége komoly szerepet kapott, például a kormányzó 1936-os olasz látogatása során is.²³ Itteni tevékenységét a fogadó ország az Olasz Koronarend Nagykeresztjével ismerte el, míg hazája a magyar királyi titkos tanácsos méltóságot adományozta neki.²⁴ Diplomáciai munkája mellett Rómában is szakított időt a kulturális programok látogatására, a római magyar intézet rendezvényein, kiállításain rendszeresen megjelent, ha kellett Mussolinit kísérté el.²⁵

Apponyi Geraldine és Zogu albán király 1938. évi áprilisi esküvőjén a menyasszony tanúja Apponyi Károly mellett báró Villani Frigyes volt, ez is jelzi megbecsültségét, elismertségét. Természetesen az esküvőt követő díszebéden is jelen volt a báró.²⁶ Az albán király elismerése sem váratott magára 1938 elején, még az esküvőt megelőzően az Albán Szkander bégrend nagykeresztjével tüntették ki.²⁷

Báró Villani Frigyes 1939-ben töltötte be az 57. életévét. A szolgálati éveit figyelembe véve ettől az esztendőttől a beszámítható javadalmazása teljes összegével felérő nyugdíjra vált jogosulttá. A külügyminiszter – nyilván az érintett tudtával és egyetértésével – kérte a minisztertanácsot, hogy a bárót a szolgálatban egy évre tartsák vissza. Az indokok között a külügyi szolgálatban kifejtett rendkívül értékes tevékenysége és a külföldi szolgálatok során szerzett tapasztalata szerepelt. A minisztertanács a hosszabbításhoz megjegyzés nélkül

²¹ Országos Széchényi Könyvtár, Plakát- és kisnyomtatványtár, Gyászjelentések, Villani Józsefné Tichtl Jozefin gyászjelentése. <https://dspace.oszk.hu/handle/123456789/603190#>, letöltés: 2018. szeptember 6.

²² *Pesti Hírlap*, 1935. május 21. 10.

²³ *Ld. pl. Budapesti Hírlap*, 1936. november 26. 3.

²⁴ *Budapesti Közlöny*, 1936. július 22. 2.

²⁵ *Magyarország*, 1930. május 30. 13.

²⁶ *Magyarország*, 1938. április 29. 14. Olasz részről az esküvői tanú Mussolini veje és külügyminisztere, gróf Galeazzo Ciano volt.

²⁷ MNL OL K 59. 7. 1919–1944. V. 1410.

hozzájárult.²⁸ Egy évvel később a miniszter, hasonló indokokkal, ismét kérte a követ szolgálati viszonyának meghosszabbítását, ekkor azonban a minisztertanács már azzal a megjegyzéssel engedte csak a szolgálatban visszatartást, hogy az precedenst nem teremthet és csak azért engedik, mert a háborús helyzet az egyik legfontosabb követi állomáshelyen nem teszi lehetővé a változtatást.²⁹ Még 1939-ben visszahívták az albán követi posztról. Ahogy a minisztertanácsi jegyzőkönyvben olvashatjuk, azért, mert az „albán–olasz perszonálunió következtében báró Villani Frigyes quirinali m. kir. követ albániai megbízatása tárgytalanná vált”.³⁰

Villani Frigyes a quirinali magyar királyi követség vezetése, valamint az Olasz Birodalomra kiterjedő követi megbízatása alól 1941. július 18-án mentették fel, ezen, valamint nyugállományba vonulása alkalmából a kormányzó teljes elismerésben részesítette.³¹ Az olasz király a távozó követnek a Szent Mór és Lázár-rend nagykeresztjét adományozta.³²

Hazatérése után Budapesten telepedett le és több vállalkozásban – nyilvánvalóan jó kapcsolatait kamatoztatandó – kapott vezető megbízatást, így lett a Magyar–Olasz Bank Részvénytársaság, a Weiss Manfréd Acél- és Féművei Rt.,³³ az Első Kecskeméti Konzervgyár Részvénytársaság és az Eterna Bőrgyár Részvénytársaság igazgatósági tagja.³⁴

Traumatikus, testvére sorsával kísérteties hasonlóságot mutató esemény elszenvedője volt 1943 februárjában, ekkor az utcán elesett és lábát törte, mentők szállították kórházba, de balesetéből ő felgyógyult.³⁵

A báró magánéletéről vajmi kevés információval rendelkezünk, kétszer nősült, de gyermeke egyik frigyből se született. A háborút követően már nem állnak rendelkezésre hivatalos dokumentumok, amint nyugállományba vonult, a sajtóból hamar eltűnt a neve, így az esetlegesen még lappangó magániratokon kívül nem sok lehetőségünk van arra, hogy életének ezen utolsó szakaszát megismerjük. Ami bizonyos, hogy 1964. március 12-én, 82 évesen hunyt el és a rákoskeresztúri új köztemetőben – tehát nem a család Kerepesi úti sírboltjában – helyezték végső nyugalomra.

Ezzel lezárult egy szakmai értelemben teljesnek tekinthető életút, amelyet Villani báró különösebb döccenők, kisiklások nélkül futott be. A diplomáciai pályán egyenletesen, lépésről lépésre haladt, míg egy igen fontos és megbecsült állomáshelyen teljesebben ki szakmai élete. Ettől függetlenül nevéhez látványos, kiemelkedő tettek nem köthetők, ő csak

²⁸ Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1939. március 17.

https://www.eleveltar.hu/web/guest/bongeszo?ref=TypeDeliverableUnit_f6a23c9a-dc87-4875-a104-771a3eb59709&tenant=MNL, letöltés: 2018. szeptember 6.

²⁹ Uo. 1940. március 18.

https://www.eleveltar.hu/web/guest/bongeszo?ref=TypeDeliverableUnit_99ae644d-eeda-4aec-b819-ofdb85666973&tenant=MNL, letöltés: 2018. szeptember 6.

³⁰ Az eufemisztikus megfogalmazás valójában azt jelentette, hogy az országot olasz csapatok szállták meg és Mussolini Albániát az Olasz Királyság protektorátusává nyilvánította, Zogu király és családja külföldre menekült. Uo. 1939. május 5.

https://www.eleveltar.hu/web/guest/bongeszo?ref=TypeDeliverableUnit_61ffb63b-fa5c-4593-bad5-df009069fbf8&tenant=MNL, letöltés: 2018. szeptember 6.

³¹ *Budapesti Közlöny*, 1941. augusztus 7. 1.

³² *Újság*, 1941. augusztus 6. 8.

³³ *Központi Értesítő*, 1942. 27. 1299., 1942. 41. 1929.

³⁴ Uo. 1943. 38. 1452.

³⁵ *Pesti Hírlap*, 1943. február 12. 6.

szolgált csöndesen, megbízhatóan ott, ahova helyezték, a korszakban elvárt módon, de nem szolgalelkűen és nem elvtelenül.

VILLANI LAJOS

Báró Villani Lajos bátyja, Frigyes után kilenc évvel, 1891. április 22-én született a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Tápiósápon.³⁶ Iskoláit Budapesten végezte, majd az érettségét követően,³⁷ 1908 őszén felvételt nyert a bécsi császári és királyi konzuli akadémiára (K.u.K. Konsular Akademie).³⁸ 1913-ban elvégezte a konzuli akadémiát, ahol főként kiváló nyelvtudásával tűnt ki. Bécsi évei alatt megtanult törökül, arabul és perzsául. Még ez év őszén önkéntesként bevonult a csehországi pardubitz-i (ma: Pardubice) kaszárnyába, ahonnan azonban másfél hónap múlva egészségi okokból leszerelték. Visszatért Bécsbe és jelentkezett a külügyminisztériumban. 1914 januárjában az albániai Skhrodirban található konzulátushoz nevezték ki követségi attasénak. 1915 decemberében Albánia hadüzenete miatt a konzulátus munkája megszűnt, ezért Villani Lajost visszarendelték Budapestre. Nem sokáig maradhatott itthon, hiszen egy hónap múlva Törökországban, az izmiri császári és királyi követségen kellett lennie. Izmirbe mint követségi attasé érkezett, ám néhány hónap múlva alkonzullá léptették elő. A fiatal diplomata munkájával meg lehetett elégedve az udvar, hiszen 1916 decemberében a császár az I. Ferenc József-rend lovagkeresztjét adományozta neki.³⁹

1917. október 3-án Izmirben feleségül vette a holland származású Georgine Dutilh-t, majd a következő esztendőben megszületett első fiúk, Frigyes.⁴⁰

1918. október 30-án a mudroszi fegyverletétellel az Oszmán Birodalom elismerte vereségét és egyúttal megszakította diplomáciai kapcsolatait az éppen megszűnő Osztrák–Magyar Monarchiával. Villaniék 1919 márciusáig még Izmirben maradtak, majd Törökországból Bécsbe utaztak. A megszűnő Osztrák–Magyar Monarchia diplomáciai hálózatának felszámolása folyamatban volt, Villani Lajost a volt zürichi császári és királyi követség ügyeinek rendezésével bízták meg.

1920 januárjában néhány hétre visszatértek Budapestre, majd február 29-én immár a magyar minisztertanács határozata értelmében kinevezték az új magyar zürichi főkonzulátusra II. osztályú konzullá.

A család Svájcban sem tudott berendezkedni, hiszen alig fél évvel később már a trieszti konzulátus megalapításával és vezetésével bízta meg a magyar külügyminiszter Villanit. 1923 nyaráig irányította a trieszti követséget, amikor új állomáshelyre kapott kinevezést.⁴¹ Ahogy két évvel korábban Triesztben, most Milánóban kellett az új magyar konzulátus alapjait lerakni, majd annak működését irányítani. A közel kétezer fős milánói magyar kolónia ebben az időszakban rendkívül aktív társadalmi életet élt, különböző ünnepélyek, összejövetelek és tudományos estek színesítették mindennapjaikat, amelyekről saját lapjukban rendszeresen

³⁶ Villani Lajos életrajzi adatainak megírásában nagy segítséget jelentett a családi archívum megismerése.

³⁷ Budapest Főváros Levéltára VIII.35. b. Az V. kerületi Magyar Királyi Állami Főgimnázium iratai, érettségi anyakönyvek, 1908.

³⁸ Pátyi: Magyarországi diákok a bécsi egyetemeken és főiskolákon... i. m.

³⁹ *Budapesti Közlöny*, 1916. szeptember 22. 217. sz. 3.

⁴⁰ Villani Lajos felesége 1976. május 8-án hunyt el az Amerikai Egyesült Államokban.

⁴¹ MNL OL K 27. 59540. 1923. április 27.

beszámoltak.⁴² Ezeken az esteken rendre megjelent a magyar állam képviselője, Villani Lajos is.

Villani háború után írt önéletrajzában⁴³ röviden kitért arra, milyen oka lehetett az általa kedvelt milánói státusz megszüntetésének. Úgy vélte, hogy az 1926. februári milánói távozását az olasz fél, egyenesen Benito Mussolini kérvényezte a magyar kormánytól. Villani szerint Rómában azt nehezményezték, hogy antifasiszta körökkel tartott fenn jó kapcsolatot, ami úgy tűnik, elegendő indok volt ahhoz, hogy menesztését kérjék. A milánói követi feladatairól megjelent sajtótermékekből és beszámolókból mindez nem látszik, hiszen kivétel nélkül kultúrdiplomáciai programoknál szerepel a neve.

Milánóból 1926 februárjában Konstantinápolyba helyezték át, ahol szintén két évig, 1928 nyaráig tartózkodott. A magyar külügyminisztériumban ekkor úgy döntöttek, hogy Belgrádba küldik tovább követségi tanácsosnak. A jugoszláv fővárosban sem maradhatott sokáig, hiszen a belgrádi követség leépítése miatt 1931-ben távoznia kellett, s 18 évi állandó külszolgálat után Villani Lajos és családja hazatért Budapestre. A család Budára költözött, a családfő pedig a külügyminisztérium kulturális osztályán előbb tanácsos, majd 1932 novemberétől osztályvezető lett.

Villaniék a hosszú és fáradságos külszolgálat után hamar berendezkedtek Budapesten. A családfő munkájából és hivatásából fakadóan élénk társadalmi életet élt. Több kulturális társaság tagja volt, ezek közül a Turáni Társaság lehetett a legfontosabb számára, ahová már 1926-ban belépett. Miután hazatért, még aktívabb lett, s hamarosan a választmányi tagok közé választották.⁴⁴

Feltételezhetően már külszolgálat alatt megfogalmazódott benne az a terv, ha egyszer hazatérne, az itáliai kultúrával szeretne foglalkozni. 1931 nyarán beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetemre, ahol olaszt, művészettörténetet és régészetet tanult. Minisztériumi munkája mellett hamarosan tanulmányokat és cikkeket kezdett írni magyar és idegen nyelven. Az 1930-as évek közepétől rendszeresen publikált a *Napkelet* folyóiratban és olasz nyelvű szövegeket is fordított. Többek között Herczeg Ferenc *Bizánc* című regényét ő fordította olaszra. 1939-ben doktorált és disszertációja, *A renaissance úttörői* még ugyanebben az évben meg is jelent. A latin kultúra iránti rajongása Milánóból való kényszerű hazatérése után sem változott, hiszen az 1930-as évek végén kutatóként és magánemberként is hosszú heteket töltött Olaszországban. 1936-ban például *A mai Olaszország* címen könyvet írt, bemutatva az új, fasiszta világszemléletet és annak társadalomformáló hatásait.⁴⁵

Az évtized második felére élénk tudományos tevékenységének köszönhetően előbb itthon, majd külföldön is az itáliai reneszánsz szakértőjeként tartották számon. Évente több alkalommal is tudományos és ismeretterjesztő előadásokat tartott, 1938-ban például immár hagyományosan a milánói Magyarbarát Olaszok Egyesületének rendezvényén.⁴⁶ 1939 áprilisában a Magyar Külügyi Társaság ankétján pedig Albánia múltjáról és jelenéről beszélt.⁴⁷ Az

⁴² 1926 februárjában a közösség zászlószentelést tartott, amelyre a zászlót Villani Lajos felesége ajánlotta fel. Az ünnepséget vacsora zárta, ahol Villani elbúcsúzott a milánói magyar közösség tagjaitól.

⁴³ Villani Lajos ötoldalas, hivatalos cílall készült önéletrajza a Külügyminisztériumban felvett személyi lapján kívül csak néhány esetben tartalmaz új és részletesebb információkat.

⁴⁴ *Turán*. A Turáni Társaság folyóirata. 1926. 1–2. sz. 68.

⁴⁵ Villani Lajos: *A mai Olaszország*. Budapest, 1936.

⁴⁶ *Budapesti Hírlap*, 1938. január 27. 8.

⁴⁷ *Pesti Hírlap*, 1939. április 28. 9.

európai politikai változások miatt olasz ügyekben megkerülhetetlen szakdiplomatának számított, ennek megfelelően a jelentősebb kétoldalú tárgyalásokon a magyar küldöttség tagjai között szerepelt. 1935 februárjában például Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi, valamint Kánya Kálmán külügyminiszter mellett vett részt a tárgyalásokon, míg három évvel később a magyar külügyminisztérium delegációjának volt tagja.⁴⁸

A Külügyminisztérium kulturális osztályának vezetőjeként számtalan hivatalos és privát tárgyaláson, találkozáson kellett Magyarországot képviselnie. Lakása és rózsadombi nyaralója gyakori színhelyszíne volt a diplomáciai találkozók számára. 1939 áprilisában a külügyminiszter képviselőjeként például ő fogadta Roger Beaussart-t, Párizs püspökét.⁴⁹

Diplomáciai és tudományos munkája mellett több, Olaszországgal kapcsolatos gazdasági vállalkozásban is érdekelt volt. 1941-ben az olasz filmeket forgalmazó Esperia Filmforgalmi Rt. és a Fórum Filmszínház Rt. igazgatósági tagja, több, a külügyben korábban dolgozó munkatársával, így Kertész K. Róbert nyugalmazott államtitkárrel és Gerevich Tibor egyetemi tanárral együtt.

A kulturális osztály vezetőjeként hivatalból is foglalkoznia kellett a mozgóképműfajával és annak hatásaival. 1934-ben még csak kiküldött, egy évvel később viszont mint a magyar filmügyek felelőse vett részt a Népszövetség égisze alatt működő római oktató és nevelő filmintézet kongresszusán.⁵⁰ Magyarország képviselőjeként ugyancsak több alkalommal vett részt a Velencei Filmfesztiválon, ezenkívül a magyar filmcenzúra-ügyi bizottság tagságába is őt jelölték. 1934-től 1940-ig pedig a magyar filmvilág elsőszámú vállalatának, a Magyar Film Iroda Rt.-nek is igazgatósági tagja volt.⁵¹

Az őt kevésbé ismerő embereket talán meglepetésként érthette, hogy majd egy évtizedes belföldi szolgálat után, 1939. november 29-én Horthy Miklós kormányzó a helsinki magyar követség élére nevezte ki.⁵² Villani Lajos, úgy tűnt, az elmúlt években nemzetközi tudományos karrierjének építésére szenteli idejét. Természetesen a külügyminisztériumban rendkívül sokrétű kapcsolatrendszere és főként az olasz ügyekben való jártassága miatt továbbra is feltétlenül számítottak rá.

Visszaemlékezése szerint helsinki kinevezésében ez a kettőség – tehát a kulturális és diplomáciai terület között való egyensúlyozása – játszhatott szerepet. Nem hivatalosan ugyanis a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium szerette volna állományba venni és a római egyetemen a magyar tanszék és a magyar intézet vezetésével megbízni őt. Villani szerint a külügyben mindez nagy felháborodást váltott ki, ezért ő egyértelmű jelzésként, kisebb büntetésként tekintett a finnországi kinevezésre.

Rövid előkészületek után 1940. január 3-án érkezett meg Helsinkibe, azonban alig három nap munka után súlyos szívpanaszai lettek és betegállományba került. Az előzmények ismeretében talán érthető, mi válthatta ki belőle a betegséget. Állapota a következő hetekben sem javult, ezért orvosai tanácsára betegszabadságot kért, amelyet Csáky István külügyminiszter engedélyezett számára. Február 10-én tért haza Budapestre, ahol gyógykezelések

⁴⁸ 1938. július 18-án Villani is tagja volt annak küldöttségnek, amelyet Imrédy Béla miniszterelnök vezetett Rómába, hogy ott találkozzon Mussolinival és az olasz kormány tagjaival. Az Újság, 1938. július 19. 1.

⁴⁹ Pesti Hírlap, 1939. április 12. 8.

⁵⁰ Prágai Magyar Hírlap, 1935. április 28. 12.

⁵¹ Kallós János (szerk.): *Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompasz*. 3–4. kötet. Budapest, 1934–1935. 434.

⁵² Külügyi Közlöny, 1939. december 31. 9. sz. 77.

után jelentkezett Csákyknál. A külügyminiszter egészségi állapota miatt hamarosan nyugdíjazását javasolta, amelyet Villani elfogadott.

A diplomáciai szolgálat kényszerű befejezése miatt az ekkor 49 éves Villani Lajos számára a tudományos életben való kiteljesedés egyértelmű cél lett. Teleki Pál hathatós támogatásával 1940. december 30-án a kormányzó a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem közgazdasági karán újonnan létesített, olasz műveltségi és gazdaságpolitikai tanszékre nevezte ki egyetemi tanárnak.

Egyetemi órái mellett továbbra is ismeretterjesztő és tudományos előadások tartott nemcsak itthon – többek között a Magyar Külügyi Intézetben⁵³ – hanem külföldön is. 1941-ben a kultuszminisztériumtól hivatalos megbízatást kapott a magyar kultúrával, kultúrdiplomáciával kapcsolatos előadások megtartására. 1941-ben és 1942-ben két előadói körutat tartott Olaszország északi városaiban. 1942 júniusában pedig az a megítéltetése érte, hogy Bolognában a Széchenyi Istvánról tartott előadása után a helyi akadémia tagjai közé választotta.⁵⁴ Itália iránti rajongását legkifejezőbben talán az bizonyítja, hogy 1940. október 3-án a Magyar Rádióban elhangzó, *Assisi Szent Ferenc* című hangjátékot Váczi Lajos álneven valójában ő maga írta. Az olasz kultúra egyrészt származása, másrészt diplomáciai feladatai miatt is identitásának fontos részévé vált.

1942 őszén újabb fordulat állt be karrierjében. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rövid egyeztetéseket követően őt kérte fel a római magyar intézet vezetésére.⁵⁵ Mivel a budapesti katedrát sem szeretne volna visszaadni, ezért abban állapodtak meg, hogy kezdetben csak november 1. és május 1. között kell az olasz fővárosban tartózkodnia, míg az év második felét Budapesten töltheti. A római intézet vezetését az olasz politikai helyzet, valamint Villani néhány nyilatkozata és meghívott vendége miatt csak 1943 májusáig láthatta el. Ekkor visszatért Magyarországra és ismét csak az oktatással és kutatással foglalkozott.

A római magyar intézet stratégiai fontossága miatt mind a külügy-, mind a kultuszminisztérium ez év őszén vissza szeretne volna helyezni, azonban az olaszországi események miatt erre már nem kerülhetett sor.

Az alig fél évig tartó római megbízatása alatt nem csak a magyar kultúra itáliai megismertetésére, hanem gazdasági kapcsolatainak kiépítésére is hangsúlyt fektetett. 1942. augusztus 13-án néhány üzletársával együtt megalapította az Olasz Gépkereskedelmi Rt.-t, amelynek igazgatósági tagja is lett.⁵⁶

Alig fél évig tartó olaszországi kitérőjét leszámítva Villani Lajos 1940 januárjától Budapesten tartózkodott és a magyar kultúrdiplomácia egyik legfontosabb alakja lett. Az olasz–magyar tárgyalásokon rendre jelen volt és a budapesti olasz intézet működésének érdekében igyekezett mindent megtenni.

A német megszállást követően visszavonult, majd több más egyetemi tanárhoz hasonlóan megtagadta a Németországba való költözést. Önéletrajza szerint több zsidó honfitársának próbált segíteni, azonban visszafogottságára jellemzően egyiküket sem említi névvel. Az általa leírt történet, valamint a család tulajdonában lévő magánlevél alapján egy személyt

⁵³ 1939 áprilisában a Magyar Külügyi Társaság által szervezett Külügyi Vitavacsorák esten *Albánia tegnap és ma* címmel tartott előadást. *Pesti Hírlap*, 1939. április 20. 14.

⁵⁴ Az eseményről szóló rövid hír több budapesti lapban is megjelent, pl. *Pesti Hírlap*, 1942. július 10. 8.

⁵⁵ Bár már 1942 novemberében Rómába utazott, a római Magyar Intézet vezetését hivatalosan csak december első napjaiban kezdhetette meg. *Az Újság*, 1942. december 10. 6.

⁵⁶ Kallós (szerk.): *Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompasz*. i. m. 486.

sikerült azonosítani. Fennmaradt egy 1944. június 28-án kelt levél, amelyben Mohácsi Jenő író, műfordító – többek között *Az ember tragédiája* német fordítója – érdeklődik az ő és felesége mentességének ügyében. Mohácsi ekkor már több hónapja kényszers munkatáborban volt⁵⁷ és a levél tanúsága szerint Villani a belügyben próbálta mentességét elintézni. Sajnos azonban mire jóakarói – köztük Villani Lajos is – ezt elérte a magyar belügyminisztériumnál, Mohácsi Jenő útban Birkenau felé a rossz körülmények miatt elhunyt.⁵⁸

Sajnos alig tudni valamit Villani Lajos világháborút követő éveiről. Diplomáciai múltja és kapcsolatai miatt a magyar közigazgatásban nem számítottak szaktudására és feltételezhetően ő maga sem kívánt volna a változó politikai helyzetben szerepet vállalni. 1945 után az egyetlen hír vele kapcsolatban az a tragikus baleset, amelyben 1948. július 4-én, 57 évesen Budapesten életét vesztette.⁵⁹

Villani Lajos bátyjához, Frigyeshez hasonlóan a magyar diplomáciai élet sikeres, ám az utókor számára elfelejtett tagjai közé tartozott. Neveltetéséből és bátyja példájából adódóan már gyermekkorában eldölt, hogy ő is diplomata pályán fog haladni. Azonban érdeklődése, ősei iránti tisztelete, valamint olaszországi utazásai, tanulmányai miatt már ifjú korában az itáliai kultúra szerelmese lett. Amennyiben nevére bármely adatbázisban rákeresünk, szinte azonos arányban találhatunk diplomáciai, valamint tudományos tárgyú híreket. Bátyjával ellentétben ő nem kizárólag remek diplomata, hanem tudós és külügyi szakember is volt egy személyben.

⁵⁷ Jemnitz Sándor egykori internált naplójában megemlíti Mohácsi Jenőt, aki már 1944 áprilisában is kényszers munkán volt Csepelen, hogy milyen rossz állapotban van. Végül 1944. július 28-án hunyt el. Jemnitz Sándor: Az internált naplója. *Holmi*, 2014/12. 1648.

⁵⁸ 1945. augusztus 28-án a *Világ* című lapban egy volt rabtársa, M. K. monogrammal számolt be Mohácsi Jenő haláláról. Visszaemlékezésében megjegyzi, hogy a neves műfordító megmentése érdekében komoly erőfeszítések történtek, állítása szerint még a német követségen is.

⁵⁹ 1948. július 4-én lányával sétálni indult a budai Széphalom utca 7. szám alatti házából, amikor egy rossz lépés után elesett és fejét beütötte a járdaszegélybe. A kórházba szállítás közben halt meg. Három nappal később, 1948. július 7-én temették el a Kerepesi temetőben.